

Socialdepartementet
103 33 Stockholm

2018-03-28
1 (13)
Dnr 2015:518

Redovisning av uppdrag att utvärdera det våldsförebyggande programmet Mentors in Violence Prevention (2015:518)

Dnr S2015/2414/JÄM

Härmed redovisas uppdraget att utvärdera det våldsförebyggande programmet Mentors in Violence Prevention (MVP) i enlighet med regeringsuppdrag i särskild ordning den 1 april 2015 (S2015/2414/JÄM). I uppdraget ingår att låta en extern forskare utvärdera effekterna av programmet MVP. Utvärderingen ska redovisas till Regeringskansliet (Socialdepartementet med kopia till Utbildningsdepartementet) senast den 1 april 2018.

Utvärderingen har genomförts av en forskargrupp från tre olika lärosäten: professor Maria Eriksson, fil. Dr. Daniel Lindberg och forskningsassistent Carl Johansson från Mälardalens högskola, professor Lucas Gottzén och fil. Dr. Anna Franzén från Stockholms universitet, samt fil. Dr. Kjerstin Andersson Bruck och forskningsassistent Jennie Jensen från Örebro universitet. Maria Eriksson har varit projektledare. I denna redovisning presenteras slutrapporten från forskarnas utvärdering.

Sammanfattande slutsatser

Skolverkets uppdrag att utvärdera MVP omfattar den version av programmet Mentors in Violence Prevention som översatts och anpassats till svenska förhållanden av riksorganisationen MÄN (organisationen hette tidigare Män för jämställdhet). Programmet, som i sin svenska version kallas Mentorer i Våldsprevention, har införts i ett antal grund- och gymnasieskolor runt om i landet under 2015–2017. Utvärderingen har genomförts under samma tidsperiod. Programmet MVP ingår som en del av MÄN:s större projekt ”En kommun fri från våld”, vars ambition är att utveckla en hela-kommunen-ansats kring arbetet med våldsprevention i deltagande kommuner. Skolverkets uppdrag har dock varit begränsat till att utvärdera effekter av Mentorer i våldsprevention vid användning i skolan, och inte effekter av projektet som helhet.

Forskarna har utvärderat programmet MVP i en sammanhållen effekt- och processutvärdering, som genomförts med tre delstudier. Den första delstudien är kvantitativ och har undersökt hur elevers kunskaper, attityder och beteenden förändrats då de gått igenom programmet. Den andra delstudien är en fördjupande kvalitativ studie av hur programmet tillämpats i praktiken. Den tredje delstudien handlar om

programmets mentorskomponent och har i praktiken genomförts som en fördjupning av den kvalitativa delstudien.

Slutsatserna från forskarnas utvärdering sammanfattas i korthet nedan:

Svårt att dra generella slutsatser

Utvärderingens resultat och slutsatser bör tolkas med försiktighet. Utvärderingen kan ses som en form av pilotstudie eller genomförbarhetsstudie av programmet i svenska skolor.

Problem med implementeringen

Utvärderingen visar att det har funnits problem med implementeringen av programmet, framförallt kopplat till resurser och praktiska förutsättningar för lektionerna, manualtrogenhet i övningarnas genomförande och ledarnas förståelse för programmets teoretiska utgångspunkter. Trots dessa svårigheter bedömer forskarna att programmet är genomförbart i skolan under vissa förutsättningar som att skolläringen fullt ut tar ansvar för att skapa organisatoriska och praktiska förutsättningar för genomförandet. De förhållanden under vilka programmet genomförts betyder dock att bilden av programmet i det empiriska underlaget har påverkats av problem med implementeringen. Forskarna understryker att det finns ett stort behov av fortsatt kunskapsutveckling för att kunna säga något generaliserbart om MVP:s effekter, genom systematisk uppföljning och utvärdering av fortsatt användning av programmet i svenska skolor.

Behov av utvecklat stöd till lärarna

Utvärderingen visar att det finns behov av utvecklat stöd till de lärare som ska fungera som ledare. De problem med manualtrogenhet och genomförande som dokumenteras i utvärderingen pekar på betydelsen av att förtydliga de krav som bör ställas på organisation och ledning då MVP implementeras i skolan, liksom betydelsen av att utbildningen av och stödet till ledare av MVP utvecklas. Det gäller inte minst för de lärare som ska vara MVP-ledare. Forskarna pekar på att grundutbildningen för lärare har visat sig ha stora luckor när det gäller kunskaper om mänskliga rättigheter, mäns våld mot kvinnor och våld mot barn, och att det inte är säkert att lärarna får fortbildning genom en arbetsgivare heller. Mot den bakgrunden drar forskarna slutsatsen att utbildningen av MVP-ledare verkar ha varit för kort och grund för att lärarna ska kunna använda MVP som det är tänkt.

Lektionsserien kan fungera väl

Forskarnas bedömning är att den lektionsserie som utgör kärnan i MVP överlag har potential att fungera väl, men att vissa risker och fallgropar bör bearbetas i ledarutbildningar och i handledning samt poängteras ännu mer i manualen än vad som är fallet idag.

Små men positiva förändringar hos eleverna

Den övergripande slutsatsen från utvärderingen är att våldspreventionsprogrammet MVP inte verkar ha förvärrat problem utan tvärtom har potential att skapa en

positiv utveckling. Forskarna konstaterar att det är relativt små rapporterade förändringar i elevernas kunskap, attityder och beteenden som dokumenteras, men att programmet i de deltagande skolorna har bidragit till att förändra elevernas kunskap och attityder så att osäkerheten kring våldsbeteenden minskar och att fler beteenden betraktas som våld. Vidare till att eleverna på dessa skolor i högre utsträckning uppmärksammar sitt eget och andras våldsbeteende.

Elevgruppens sammansättning påverkar förutsättningarna

Forskarna skriver att jämförelsen av utveckling över tid i två olika gymnasieskolor tyder på att elevgruppens sammansättning när det gäller kön, födelseland och typ av utbildning (teoretisk/praktisk) ger olika förutsättningar för att åstadkomma positiv förändring genom MVP. Merparten av förändringarna som sker och som är statistiskt säkerställda handlar om elever födda i Sverige och övriga Norden. Med tanke på att gruppen födda utanför Norden är liten bör resultaten gällande denna undersökningsgrupp tolkas med försiktighet.

Det saknas kunskap om förhållandet till andra insatser

Utvärderingen kan inte svara på hur MVP förhåller sig till ordinarie systematiskt kvalitetsarbete och till andra preventionsprogram. Forskarna framhåller att det är angelägna frågor för fortsatta studier.

Forskarnas rekommendationer

Utifrån de resultat som framkommit i utvärderingen av programmets effekter och genomförande formulerar forskarna följande rekommendationer:

- Att programmanualen ses över och revideras med utgångspunkt i de problem som dokumenteras och de slutsatser som dras i utvärderingen.
- Att en manual för genomförande utvecklas som tydliggör vilka krav som bör ställas på utbildning, praktiska förutsättningar, organisation och ledning för att programmet ska kunna genomföras så som det är tänkt.
- Att utbildningen för MVP-ledare ses över och utvecklas, liksom handledning och stöd, för att säkra att de som arbetar med programmet förstår programmets och de ingående övningarnas syfte, känner till de centrala delarna och övningarna i programmet, följer manualens logik och moment, samt bottnar i programmets teori och pedagogik.

- Att fortsatta utvärderingar av MVP särskilt uppmärksammar hur väl programmet fungerar för yngre åldersgrupper samt för elever födda utanför Norden.
- Att den fortsatta användningen av programmet systematiskt följs upp och utvärderas.

Skolverkets kommentarer

Skolverket bedömer i sin kommentar till utvärderingen att försiktighet bör iakttas när det gäller generaliserbarheten för de resultat som framkommit i studien. Det är inte lämpligt att dra några mer långtgående slutsatser om MVP i relation till svensk skola som helhet.

Bedömningen grundar sig för det första på att mätperioden var kort i relation till de övergripande effekter som programmet syftar till att åstadkomma. För det andra gjordes inget randomiserat urval. Undersökningsgruppen och jämförelsegrupperna togs istället fram genom självselektion, styrt av vilka skolor och kommuner som använder insatsen och som av denna anledning har kunnat ingå i undersökningen. Därtill vill Skolverket uppmärksamma att utvärderingen inte haft som syfte att besvara hur resultaten av MVP förhåller sig till andra våldsförebyggande program eller till en mer utvecklad systematisk ansats i det ordinarie arbetet.

Skolverket vill framhålla utvärderingens värde som en pilotstudie, som framförallt visar på MVP-programmets genomförbarhet: framgångsfaktorer och risker i den studerade processen som kan ge viktiga lärdomar för fortsatt implementering och vidareutveckling av programmet. Som processutvärdering ger studien viktig återkoppling till själva genomförandet, både för programmet MVP som sådant och för kommuner och skolor som redan deltar eller som överväger framtida deltagande. Utvärderingen kan med fördel användas som underlag för att förbättra förutsättningarna för MVP-programmet att utvecklas vidare, implementeras och drivas i deltagande kommuner och skolor.

Skolverket bedömer vidare att det finns ett fortsatt kunskapsbehov på flera viktiga områden, kopplat till programmet MVP specifikt och till skolans värdegrunds- och likabehandlingsarbete generellt. En eventuell fortsatt satsning på MVP i svensk skola bör åtföljas av ytterligare utvärdering om vilka effekter på deltagarnivå som kan uppmätas, hur utformningen av programmet fungerar i relation till olika elevgrupper, samt hur MVP förhåller sig till andra våldspreventiva program eller till ett utvecklat systematiskt värdegrunds- och likabehandlingsarbete.

Utvärderingen av programmet MVP**Skolverkets uppdrag att utvärdera MVP**

Skolverket har fått regeringens uppdrag att utvärdera programmet Mentors in Violence Prevention (MVP) vid användning i skolan. I uppdraget ingår att låta en extern forskare utvärdera effekterna av programmet MVP. Utvärderingen ska bland annat belysa huruvida programmet leder till förändring av stereotypa könsnormer som kopplar samman maskulinitet och våld samt till förändring av attityder och

beteende kopplat till pojkars våld. I detta ingår att belysa ungas benägenhet att ingripa som åskådare i situationer då det förekommer våld. Utvärderingen ska göras utifrån ett jämställdhetsperspektiv, och uppmärksamma både pojkars och unga mäns samt flickors och unga kvinnors attityder och beteende kopplat till våld.¹

Myndigheten för ungdoms- och civilsamhällesfrågor (MUCF) presenterade 2011 rapporten *Före han slår - en sammanställning av vetenskapligt utvärderade och effektiva våldspreventiva metoder med genusperspektiv riktade till pojkar och unga män*. I rapporten redogjorde MUCF för ett antal våldspreventiva metoder som hade effektutvärderats med goda resultat i Kanada och USA och som myndigheten bedömde kunde överföras för användning i Sverige. En av dem var programmet MVP, ett utbildningsprogram som syftar till att förebygga pojkars och mäns våld. I programmet ingår att förändra stereotypa könsnormer som kopplar samman maskulinitet och våldsutövande, att få unga personer att identifiera olika typer av handlingar som våld och att inspirera dem till att agera konstruktivt när de blir åskådare till olika situationer där i huvudsak pojkar utövar våld. Programmet grundades 1993 vid Northeastern Universitys center för studier av idrott i samhället. Det skapades ursprungligen för idrottsutövande män eftersom den målgruppen historiskt sett har haft en privilegierad ställning på många skolor i USA och därmed anses vara en viktig grupp att adressera för att förändra normer och attityder.

I USA har MVP implementerats inom såväl idrottsföreningar som skolor och universitet. Programmet har varit föremål för effektutvärdering vid tre tillfällen, dels med gymnasieelever (Ward 2000, 2001, 2002, Katz et al. 2011), dels med universitetsstudenter (Cissner 2009). Utvärderingarna visar i korthet att deltagare i programmet får mindre sexistiska attityder, oftare ser olika former av våld som felaktiga och blir mer benägna att ingripa på ett konstruktivt sätt i situationer med våld.

Ett av flera skäl till att regeringen givit Skolverket i uppdrag att utvärdera programmet MVP är att det idag finns begränsad kunskap om vilka metoder och program som fungerar i arbetet med att förebygga mäns våld mot kvinnor. Det råder enligt regeringen framförallt brist på utvärderingar som bygger på svenska förhållanden.

Mentors in Violence Prevention har översatts och anpassats till svenska förhållanden av riksorganisationen MÄN. Den svenska versionen av programmet kallas för Mentorer i våldsprevention och testades först inom ramen för MÄN:s projekt ”Frihet från våld”, som innebar att programmet (och översatta versioner av enkäter/mätverktyg som använts för effektmätning i USA) under 2010–2014 testades på ett antal pilotskolor i Stockholms stad. Programmet har nu införts i ett antal grund- och gymnasieskolor runt om i landet inom ramen för projektet ”En kommun fri från våld”, som drivits av MÄN under 2015–2017 genom medel från Arvsfonden. Programmet MVP ingår alltså som en del av ett större projekt vars ambition är att utveckla en hela-kommunen-ansats kring arbetet med våldsprevention i deltagande kommuner. Skolverkets uppdrag är dock begränsat till att utvärdera

¹ S2015/2414/JÄM

effekter av Mentorer i våldsprevention vid användning i skolan, och inte effekter av projektet ”En kommun fri från våld” som helhet. Utvärderingen av programmet MVP har genomförts under tidsperioden 2015–2017.

Med utgångspunkt i regeringsuppdraget och programmets målsättningar specificerade Skolverket följande frågeställningar för utvärderingen:

1. Hur väl lämpar sig programmet för svenska förhållanden, både vad gäller mål, innehåll och genomförande av
 - a. skolteamens utbildning?
 - b. lektionerna med elever?
 - c. peer-to-peersystemet (som ska utvecklas under projekttiden)?
2. När programmet sina mål/avsedda effekter avseende *exempelvis*:
 - a. elevers attityder till stereotypa könsnormer som kopplar samman maskulinitet och våld?
 - b. elevers attityder och beteende kopplat till huvudsakligen pojkars våld?
 - c. elevers benägenhet att ingripa som åskådare i situationer då det förekommer våld?
3. Har programmet påverkat skolornas övriga arbete med värdegrund och lika-behandling?
4. Vilka är de viktigaste förklaringsfaktorerna till uppnådda resultat på elevnivå respektive skolnivå? Vad har verkat främjande respektive hämmande för resultaten?
5. Vilka bestående avtryck är det rimligt att tro att programmet kan lämna på deltagande elever och organisationer?

Forskarna har utgått från dessa övergripande frågeställningar och preciserat dem ytterligare i sin arbetsplan.

Utvärderingens genomförande

Forskarna besvarar de aktuella frågeställningarna med hjälp av en sammanhållen effekt- och processutvärdering som genomförts genom tre delstudier. Den första delstudien är kvantitativ och har undersökt hur elevers kunskaper, attityder och beteenden förändrats då de gått igenom programmet. Den andra delstudien är en fördjupande studie av hur programmet tillämpats i praktiken. Den tredje delstudien handlar om programmets mentorskomponent. Då utvecklingsarbetet med denna del av MVP varit begränsat under den period som utvärderingen pågått har det inte varit möjligt att samla kvantitativa data för att mäta mentorskomponentens eventuella effekter. Denna delstudie har därför genomförts som en fördjupning av den kvalitativa delstudien.

Delstudie 1 – Utvärdering av programmets effekter

Den första delstudien syftar till att, i möjligaste mån, mäta programmets effekter när det gäller elevers kunskaper, attityder och beteenden kopplat till våld. Studien har genomförts med kvasiexperimentell longitudinell design. I effektutvärderingen

jämförs de elever som får ta del av programmet med elever på samma skolor som inte får ta del av programmet samt med elever som går på en annan skola i en kommun som inte deltar i projektet ”En kommun fri från våld”. Urvalet av jämförelsegrupper har gjorts så att de ska vara så lika undersökningsgruppen som möjligt även om dessa inte är slumpmässigt utvalda. I datainsamlingen har sedan undersökningsgruppen och jämförelsegrupperna besvarat jämförbara enkäter vid tre tillfällen: inför lektionsserien, direkt efter deltagande i programmet och tre till sex månader efter deltagande. På detta sätt har utvärderarna försökt besvara frågeställningar som rör programmets effekter på elevers kunskaper, attityder och beteenden, i vilken grad eventuella effekter håller i sig över tid samt i vilken grad effekten kan tillskrivas programmet.

Utvärderingen har genomförts vid sju olika skolor på grundskole- (årskurs 7–9) och gymnasienivå, varav sex är skolor som arbetar med MVP och en är jämförelseskola där programmet inte finns. Totalt 832 individer har deltagit i delstudie 1, varav 481 är elever som deltagit i MVP-insatsen och 351 elever utgör jämförelsegrupp. Jämförelsegruppen består dels av elever som går på skolor där MVP används, men som inte fått insatsen, dels av elever på jämförelseskolan.

Delstudie 2 och 3 – Utvärdering av programmets genomförande och mentorskomponent

Studien av processer på organisations- och gruppnivå syftar till att undersöka de viktigaste förklaringsfaktorerna för uppnådda resultat för programmet och har utförts med kombinerade kvalitativa metoder löpande under projektiden. Den har genomförts med hjälp av observationer i deltagande skolor, samt intervjuer med elever respektive skolpersonal.

Totalt har 14 anställda (främst lärare men också exempelvis kommunanställda som deltagit i projektet) och 26 elever i fem olika skolor intervjuats i den fördjupande studien. Deltagande observationer genomfördes vid MÅN:s utbildningar och handledning av skolpersonal, vid personalens planeringsmöten och programmets lektioner. Vidare genomfördes deltagande observationer med videokamera, så kallad videoobservation, av det som utgör programmets kärna: lektionerna. Dessa videoobservationer genomfördes i en grundskoleklass och i en gymnasieklass under en termin.

Forskarnas slutsatser från utvärderingen av programmet MVP

I det följande sammanfattas resultaten från utvärderingsrapporten. Texten återger forskarnas slutsatser och rekommendationer utifrån deras formuleringar i rapporten. Skolverket har sorterat resultaten i ett antal sammanfattande underrubriker och ordnat dem så att övergripande slutsatser som är viktiga för den vidare förståelsen presenteras först. För att underlätta läsandet har ett antal språkliga justeringar gjorts och dessutom används inte citattecken.

Svårt att dra generella slutsatser

Utvärderingens resultat och slutsatser bör tolkas med försiktighet. Utvärderingsuppdragets koppling till genomförandet av projektet ”En kommun fri från våld” ger vissa specifika förutsättningar och begränsningar, vilka är viktiga för tolkning och slutsatser. Sammanfattat kan det uttryckas som att utvärderingen är en studie av ett antal självselektade skolor mitt i en första fas av implementering av ett nytt program, där elever som fått insatsen framförallt jämförs med elever som fått sedvanligt värdegrundarbete på samma skola. I och med att skolorna är självselektade och inte utvalda utifrån kriterier formulerade med utgångspunkt i vetenskapliga frågeställningar bör resultaten inte generaliseras till skolor i Sverige mer allmänt. Utvärderingen kan ses som en form av pilotstudie eller genomförbarhetsstudie av programmet MVP i svenska skolor.

Problem med implementeringen

Utvärderingen visar på implementeringsproblem för programmet MVP. Forskarnas rapport pekar på att det under den period som utvärderingen genomfördes inte fanns tillräckligt goda förutsättningar för att arbeta med MVP i samtliga undersökta skolor. Med tanke på att utvärderingen genomfördes mer eller mindre parallellt med att MVP introducerades på de skolor där det empiriska materialet samlades in – i bästa fall hade lektionsserien hållits en gång tidigare – menar forskarna att det inte är förvånande att utvärderingen dokumenterar en rad exempel på problem och utmaningar i det praktiska genomförandet av programmet. Trots dessa svårigheter landar utvärderingen i bedömningen att programmet under vissa förutsättningar, som att skolledningen fullt ut tar ansvar för att skapa organisatoriska och praktiska förutsättningar för genomförandet, är genomförbart i skolan.

De förhållanden under vilka programmet genomförts betyder dock att den bild av förändringar som det empiriska underlaget i utvärderingen ger har påverkats av implementeringsproblem. Forskarna resonerar om att de oavsedda negativa förändringar som dokumenteras i vissa fall kanske delvis skulle kunna förklaras av att programmet inte genomförts som det var tänkt. Forskarna konstaterar också att det är relativt små rapporterade förändringar i elevernas kunskap, attityder och beteenden som dokumenteras i den här utvärderingen, och resonerar att det är möjligt att med en bättre implementering skulle MVP kunna bidra till en ännu tydligare utveckling i positiv riktning.

Mot bakgrund av det som sägs ovan om utvärdering parallellt med införande och implementeringsproblem understryker utvärderingen att det finns ett stort behov av fortsatt kunskapsutveckling för att kunna säga något generaliserbart om MVP:s effekter, genom systematisk uppföljning och utvärdering av fortsatt användning av programmet i svenska skolor.

Behov av utvecklat stöd till lärarna

Utvärderingen visar att det finns behov av utvecklat stöd till de lärare som ska fungera som ledare. Trots positiva omdömen från lärare som fungerat som ledare om att handledarutbildningen var tillräcklig, konstaterar forskarna att det tycks finnas ett behov av en utvecklad utbildning och fördjupad handledning. De flesta ledarna verkade enligt utvärderingen inte bekväma i MVP:s pedagogiska modell och i dess teoretiska ansats i tillräckligt stor grad, vilket gjorde att de stundtals arbetade mot programmets intentioner. Exempelvis kunde ledarnas personliga berättelser riskera att motverka syftet de har i programmet, det vill säga att göra våldet talbart.

Förutom att ledarna inte alltid bottnar i programmets teori och innehåll, så pekar utvärderingen på att det finns en viss konflikt mellan ledarnas ”vanliga” pedagogik i egenskap av lärare, och den processpedagogik som är central i MVP. Forskarna menar dessutom att MVP-manualen präglas av en viss ambivalens i och med att samtalsprocessen lyfts fram som ett mål i sig och tillskrivs en styrka att förändra attityder och beteende just genom att skapa reflekterande samtal kring frågorna, samtidigt som det finns viss kunskap och vissa kunskapsmål som deltagarna förväntas ta till sig. En ytterligare utmaning för den enskilde ledaren i genomförandet av ett våldspreventivt program är att elevens egna erfarenheter av våld kan aktualiseras.

Utvärderingen lyfter fram att de problem med manualtrogenhet och genomförande som dokumenteras i utvärderingen pekar på betydelsen av att förtydliga de krav som bör ställas på organisation och ledning då MVP implementeras i skolan, liksom betydelsen av att utbildningen av och stödet till ledare av MVP utvecklas. Det gäller inte minst om det är lärare som ska vara MVP-ledare. När Universitetskanslersämbetet relativt nyligen kartlade hur mänskliga rättigheter, mäns våld mot kvinnor och våld mot barn tas upp inom en rad yrkesutbildningar, däribland lärarutbildningar, blev slutsatsen att det generellt finns stora luckor i många utbildningar när det gäller dessa frågor, inklusive lärarutbildningar.² Med hänvisning till denna studie menar forskarna att det går att utgå ifrån att de flesta lärare inte fått med sig särskilt mycket kunskap på området i sin grundutbildning, och att det inte är säkert att de har fått fortbildning genom en arbetsgivare heller. Mot den bakgrunden drar de slutsatsen att det kanske inte är så förvånande att utbildningen av MVP-ledare verkar ha varit för kort och grund för att lärarna ska kunna använda MVP som det är tänkt.

Lektionsserien kan fungera väl

Forskarnas bedömning är att den lektionsserie som utgör kärnan i MVP överlag har potential att fungera väl. Detta gäller med undantag för den sista lektionen som enligt utvärderingen skulle behöva utvecklas då den inte tycks skapa samma engagemang och tilltro som resten av lektionsserien.

² Universitetskanslersämbetet (2015), *Hur mänskliga rättigheter, mäns våld mot kvinnor och våld mot barn beaktas i högre utbildning. Rapportering av ett regeringsuppdrag*. Rapport 2015:25, Stockholm.

En övergripande risk som lyfts fram i utvärderingen är också hanteringen av det så kallade åskådarperspektivet, vilket är en central komponent i insatsen. Tanken med denna ansats är att undvika att skapa en dikotomi mellan potentiella förövare och offer och istället inkludera alla i en positivt laddad position - åskådarrollen. Forskarna påpekar att det dock finns ett dilemma i att åskådarperspektivet samtidigt möjliggör nya starka dikotomier – denna gång mellan ett ”vi” som alltid agerar rätt och ”de andra” som agerar fel. Dessa hjältepositioner och ”andragöranden” menar utvärderarna gör det svårt att diskutera gråzonsbeteenden, en egen potentiell förövarposition eller misslyckanden i åskådaringripanden.

Sammantaget med de utvecklingsbehov som framkommit gällande stöd till de lärare som fungerar som ledare ger forskarna därför rekommendationen att risker och fallgropar bör bearbetas i ledarutbildningar och i handledning samt poängteras ännu mer i manualen än vad som är fallet idag.

Små men positiva förändringar hos eleverna

Den övergripande slutsatsen från utvärderingen är att våldspreventionsprogrammet MVP inte verkar ha förvärrat problem utan tvärtom har potential att skapa en positiv utveckling. Forskarna konstaterar att det är relativt små rapporterade förändringar i elevernas kunskap, attityder och beteenden som dokumenteras, men att programmet i de deltagande skolorna har bidragit till att förändra elevernas kunskap och attityder så att osäkerheten kring våldsbeteenden minskar och att fler beteenden betraktas som våld. Dessutom konstaterar forskarna att eleverna på dessa skolor i högre utsträckning uppmärksammar sitt eget och andras våldsbeteende.

I förhållande till mått på förändring är attityder den indikator som framträder tydligast i resultaten från den kvantitativa delstudien. Resultaten är inte lika tydliga när det gäller ökad tillit till den egna förmågan att ingripa, eller benägenhet att ingripa. Forskarna noterar också en ökad rapportering av eget och andras våldsbeteende, vilket tolkas som ett uttryck för förändring i önskvärd riktning, snarare än som en indikation på ökat våld på de skolor som arbetar med MVP.

För vissa former av fysiskt våld verkar insatsen också kunna påverka deltagarna i en riktning som inte var avsedd, så att de vid uppföljningen tre till sex månader efter insatsen i högre utsträckning tolererar vissa former av våld och våld i vissa sammanhang (hot med kniv eller andra vapen, våld vid provokation eller som hämnd/reaktion).

När det gäller vissa områden sker inte heller så tydliga förändringar, framförallt för att utgångsläget är sådant att det är svårt att förvänta sig en förbättring. Ett sådant område är åskådaringripanden, ett annat område är genusattityder där det redan på förhand existerar positiva attityder hos merparten av eleverna.

Elevergruppens sammansättning påverkar förutsättningarna

Forskarna skriver att jämförelsen av utveckling över tid i två olika gymnasieskolor tyder på att elevgruppens sammansättning när det gäller kön, födelseland och typ

av utbildning (teoretisk/praktisk) ger olika förutsättningar för att åstadkomma positiv förändring genom MVP.

Det finns skillnader mellan killar och tjejer både när det gäller utgångsläget och förändring över tid. Den samlade bilden tyder på att killarna överlag förändras mer i önskad riktning genom MVP än tjejerna, även om det framgår att även tjejerna uppvisar en positiv utveckling. Ur våldspreventionsperspektiv kan det också sägas att det från början fanns ett större behov av att åstadkomma förändring när det gäller killar.

Tecken på önskade effekter av insatsen, som ökad kunskap om och uppmärksamhet på olika former av våld, inklusive när det gäller det egna beteendet, är tydligast för eleverna i årskurs 7–9. Å andra sidan är det också i den gruppen vissa av resultaten pekar på en risk för oavsedda negativa effekter i form av ökad tolerans för vissa former av våld och minskad benägenhet att ingripa vid sexuellt våld.

Merparten av förändringarna som sker och som är statistiskt säkerställda handlar om elever födda i Sverige och övriga Norden. I utvärderingen resonerar forskarna om att resultaten väcker frågan om i vilken grad MVP-manualen är anpassad till olika grupper elever när det gäller födelseland och nuvarande situation i den svenska skolan. Med tanke på att gruppen födda utanför Norden är liten och att resultaten därför bör tolkas med försiktighet bedömer forskarna att det finns ett stort behov av fortsatta studier av hur väl MVP fungerar i förhållande till elever födda i Sverige och övriga Norden respektive elever födda utanför Norden.

Det saknas kunskaper om förhållandet till andra insatser

Utvärderingen kan inte svara på hur MVP förhåller sig till ordinarie systematiskt kvalitetsarbete och till andra preventionsprogram. I utvärderingen har elever som fått insatsen MVP framförallt jämförts med elever som tagit del av det övriga värdegrundsarbetet på samma skolor. Det är i jämförelse med det övriga värdegrundsarbetet på dessa skolor som MVP bidrar till förändring till det bättre. Forskarna menar att de skolor som valde att medverka i projektet ”En kommun fri från våld” – och därmed i utvärderingen – oftast inte arbetat systematiskt med värdegrunden eller med preventionsprogram tidigare. Det betyder att det är svårt att veta hur MVP fungerar i jämförelse med andra preventionsprogram eller med systematiskt värdegrundsarbete. Forskarna framhåller att dessa är angelägna frågor för fortsatta studier.

Forskarnas rekommendationer

Utifrån de resultat som framkommit i utvärderingen av programmets effekter och genomförande formulerar forskarna följande rekommendationer:

- Att programmanualen ses över och revideras med utgångspunkt i de problem som dokumenteras och de slutsatser som dras i utvärderingen.

- Att en manual för genomförande utvecklas som tydliggör vilka krav som bör ställas på utbildning, praktiska förutsättningar, organisation och ledning för att programmet ska kunna genomföras så som det är tänkt.
- Att utbildningen för MVP-ledare ses över och utvecklas, liksom handledning och stöd, för att säkra att de som arbetar med programmet förstår programmets och de ingående övningarnas syfte, känner till de centrala delarna och övningarna i programmet, följer manualens logik och moment, samt bottnar i programmets teori och pedagogik.
- Att fortsatta utvärderingar av MVP särskilt uppmärksammar hur väl programmet fungerar för yngre åldersgrupper samt för elever födda utanför Norden.
- Att den fortsatta användningen av programmet systematiskt följs upp och utvärderas.

Skolverkets kommentar till utvärderingen

Skolverket bedömer att försiktighet bör iakttagas när det gäller generaliserbarheten för de resultat som framkommit i studien. Det är inte lämpligt att dra några mer långtgående slutsatser om MVP i relation till svensk skola som helhet.

Bedömningen grundar sig för det första på att mätperioden var kort i relation till de övergripande effekter som programmet syftar till att åstadkomma. För det andra gjordes inget randomiserat urval. Undersökningsgruppen och jämförelsegrupperna togs istället fram genom självselektion, styrt av vilka skolor och kommuner som använder insatsen och som av denna anledning har kunnat ingå i undersökningen. Därtill vill Skolverket uppmärksamma att utvärderingen inte haft som syfte att besvara hur resultaten av MVP förhåller sig till andra våldsförebyggande program eller till en mer utvecklad systematisk ansats i det ordinarie arbetet.

Skolverket vill framhålla utvärderingens värde som en pilotstudie, som framförallt visar på MVP-programmets genomförbarhet: framgångsfaktorer och risker i den studerade processen som kan ge viktiga lärdomar för fortsatt implementering och vidareutveckling av programmet. Som processutvärdering ger studien viktig återkoppling till själva genomförandet, både för programmet MVP som sådant och för kommuner och skolor som redan deltar eller som överväger framtida deltagande. Utvärderingen kan med fördel användas som underlag för att förbättra förutsättningarna för MVP-programmet att utvecklas vidare, implementeras och drivas i deltagande kommuner och skolor.

Skolverket bedömer vidare att det finns ett fortsatt kunskapsbehov på flera viktiga områden, kopplat till programmet MVP specifikt och till skolans värdegrunds- och likabehandlingsarbete generellt. En eventuell fortsatt satsning på MVP i svensk skola bör åtföljas av ytterligare utvärdering om vilka effekter på deltagarnivå som kan uppmätas, hur utformningen av programmet fungerar i relation till olika elevgrupper, samt hur MVP förhåller sig till andra våldspreventiva program eller till ett utvecklat systematiskt värdegrunds- och likabehandlingsarbete.

Bilaga

Bilaga 1 Slutrapport – Utvärdering av Mentorerna i Våldsprevention